

DEMOKRASİNİN SAYILARLA SINAVI: SEÇİM SİSTEMLERİ

(Examinations Of Democracy With The Numbers: Election Systems)

Prof. Dr. Ali AKYILDIZ¹

ÖZ

Seçimler, demokrasilerin kalbidir; ancak bir ülkede uygulanan seçim sistemi, sadece seçimleri düzenlemez; partiler ve siyasal kültür üzerinde de derin etkiler meydana getirirler. Demokrasilerin temelinde genel ve eşit oy prensibi bulunsa da, benimsenecek seçim sistemi her zaman bu prensibe uygun bir temsile yol açmayabilir.

Seçim sistemleri; temelde çoğunluk sistemi ve nispi temsil sistemi ayrımından hareketle sınıflandırılırsa da, her iki sistemin birçok alt uygulama şekilleri ve bunların değişik kombinasyonları ile sonsuz sayıda sistem üretilebilir.

Çoğunluk sistemi fikrinden yola çıkan ve çoğu kez ciddi ölçülerde eksik temsile yol açan seçim sistemlerinde, siyasal partilerin aldıkları oy oranı ile parlamentoda temsil oranları arasında genellikle açık bir uyumsuzluk görülür. Görece sayısal büyüklüğe sahip siyasal yapılar, parlamentoda çok daha avantajlı şekilde temsil imkânı bulurlar ve bu nedenle diğer siyasal gruplarla uzlaşma ihtiyacı duymazlar. Sonuçta, özellikle çatışmacı kültürlerin hâkim olduğu toplumlarda, siyasal fay hatlarının daha da derinleşmesine yol açılabilir. Bu tür toplumlarda, siyaset kurumuna ilişkin kurallar konurken, siyasal aktörlerin birbirleriyle uzlaşma gereğini duymalarını sağlayacak şekilde hareket edilmesi öncelikli bir önem taşır.

Anahtar Kelimeler: Seçim Sistemleri, Eşit Oy, Çoğunluk Demokrasi, Nispi Temsil Sistemi, Çoğunluk Sistemleri, Uzlaşma Kültürü

ABSTRACT

Elections are the hearts of democracies; still, an election system which is applied in a country, not only regulates the elections; but also causes deep impacts over the political parties and the political culture. Although the principal for general and equal voting stands in the basis of democracies; the electoral system that is to be accepted may not always generates an

¹ Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi, akylidizz@hotmail.com

appropriate representation for that principal.

Electoral systems; even though basically classified with reference to the differentiation between the majority system and the proportional representation system, numberless systems can be created through the many sub-applications of both and combinations of them.

In the electoral systems, that come from the idea of majority system and cause under-representation at serious rates frequently, an obvious disparity is usually observed between the voting rates that the political parties received and their representation rate at the parliament. The political structures which have relatively bigger numerical amount find way more benefit from the opportunity of representation at the parliament and therefore are in no need of reconciliation with the other political groups. Consequently, especially in the societies dominated by the conflictive culture, may cause the political fault lines to deepen more. In such societies, while regulations are being established related to politics, acting in a way which is going to ensure political actors to feel the need of reconciliation with each other has a primary importance.

Keywords: Electoral Systems, Equal Voting, Pluralistic Democracy, Proportional Representation System, Majority Systems, Reconciliation Culture

GİRİŞ

Seçim sistemi tartışmaları, her zaman baş sırada olmasa da, ülke gündemindeki yerini sürekli korumuştur. Konu, bazen müstakilen tartışılmakta, bazen de ülkemizde mütemadiyen açılan paketlerden biri (demokratikleşme paketleri) içinde kendisinden söz edilebilmektedir. Nitekim bundan üç yıl kadar önce, yeni bir demokratikleşme paketi açıklanırken, seçim sistemine ilişkin önerilerde de bulunulmuştu. Üç alternatif halinde açıklanan bu önerilere göre;² (a) Birincisi, seçim barajını kaldıralım, ama dar bölge seçim sistemini kabul edelim. (b) Olmazsa, halen yüzde on olan seçim barajını %5'e indirelim, ama daraltılmış bölge sistemini³ kabul edelim. (c) Bunlar kabul görmez ise, mevcut sistemde devam edelim.

Ancak seçim kanunlarında yapılacak değişiklikler, herhangi bir kanda yapılacak değişiklikten çok daha fazla etkiler doğurur; öngörülebilir ve öngörülemeyen sonuçları olur; siyasal yapılanma ve giderek siyasal

2 UZAN Cem Duran, "Demokratikleşme Paketi ve Seçim Sistemi Önerileri", 10 Ekim 2013, <http://setav.org.tr/demokratiklesme-paketi-ve-secim-sistemi-onerileri/yorum/12098> (Erişim tarihi:18.04.2016)

3 Bu daraltılmış bölge sistemi önerisinin, nispi temsil ile mi, yoksa listeli çoğunluk sistemi ile mi(onun da tek türlü ya da iki türlü usulü ile mi) uygulanmasının önerildiği konusunda bir netlik bulunmamaktadır.

rejimin özüne değinen tesirler icra ederler. Bu nedenle, seçim sistemleri ve siyasal partilere ilişkin düzenlemeler, yasalarla yapılsalar da konu itibariyle Anayasa Hukukuna ilişkin sayılırlar. Yine bu nedenle, Anayasaya göre, seçim kanunlarında yapılacak değişikliklerin, yürürlüğe girmelerinden itibaren ancak bir yıl sonra yapılacak seçimlerde uygulanabilmesi mümkündür⁴. Böylece, siyasal çoğunluğu elinde bulunduranların, Parlamento-daki hakim konumlarını kullanarak, seçim kanunlarında yapacakları ani değişikliklerden hemen sonra gidecekleri baskın seçimlerle, durumlarını çok daha iyileştirmelerinin ve aldıkları oya göre parlamentoda çok daha fazla temsil edilebilme imkanı yakalamalarının önü alınmak istenmiştir.

Peki, yukarıda söz edilen paket içindeki seçim sistemine ilişkin bu öneriler ne anlama gelmektedir?

Bilindiği üzere, toplumdaki genel algının tersine, seçim sistemine ilişkin %10 luk genel seçim barajı, anayasada değil, seçim kanununda düzenlenmiş durumda⁵. Buna göre, bir siyasi partinin parlamentoda temsil edilebilmesinin asgari şartı, o siyasal partinin yapılan milletvekilliği seçiminde ülke genelinde kullanılan geçerli oyların en az %10 unu almış olmasına bağlıdır. Anayasada, seçim sistemine ilişkin olarak yer alan doğrudan tek düzenleme, 67. maddedeki “seçim kanunlarının **temsilde adalet ve yönetimde istikrar**⁶ ilkelerini gözeticeğine” ilişkin düzenlemedir. Bu ilkeler, 1995 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile Anayasa Hukukumuzda dahil olmuştur⁷.

Ancak, anayasamızın seçim sistemini ve dolayısıyla da seçim kanunlarını ilgilendiren başka düzenlemeleri de vardır. Seçim kanunlarının, bu düzenlemelere de aykırı olmaması gerekir. Örneğin, 2. maddede sayılan devletin nitelikleri arasında “demokratik devlet” olma, devletin yasama ve yürütme organlarının seçimle oluşturulmasının en temel dayanağıdır. Onuncu maddede düzenlenen eşitlik ilkesi, bütün hukukun ve elbette seçim hukukunun da olmazsa olmazıdır. Yine, anayasanın 67. maddesinde, **seçimlerin genel ve eşit oy ilkelerine** göre yapılacağı ayrıca düzenlenmektedir. Seçim sistemlerinin düzenlenmesinde, özellikle burada yer alan “eşit oy” ilkesi hayati bir öneme sahiptir. Bazı kişilerin oylarının daha değerli, bazılarının oylarının değersiz sayılması sonucunu doğuracak seçim kanunları yapılamaz. Tek bir makama ait olan seçimler dışında, çoğunluk

4 Anayasa'nın 67. maddesinin (03.10.2001 tarih ve 4709 sayılı kanununun 24. Maddesi ile değişik) son fıkrası şöyledir: “Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz.”

5 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu, m.33.

6 YAVAŞGEL Emine, **Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Durum**, Nobel Yayınları, Ankara, 2004.

7 CANİKLİOĞLU Meltem, “Seçim Sistemlerinin Siyasal İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Ankara, Cilt:16, 1999, s. 17-44.

sistemlerinin kabulü bu nedenle anayasanın eşit oy ilkesine aykırı olacaktır.

Temsilde adalet ve yönetimde istikrar şeklinde formüle edilen iki ilkenin birbiri ile çelişen zıt ilkeler oldukları öğretilerde genellikle kabul edilmektedir⁸. Aslında, *temsilde adalet*, zaten temsili demokrasinin olmazsa olmazıdır ve ayrıca vurgulanmasaydı bile anayasanın 10. maddesinde yer alan eşitlik ilkesinden de, yine 67. maddesinde yer alan eşit oy ilkesinden de kolayca çıkartılabilirdi. O halde, seçim kanunlarının zaten temsilde adalet ilkesini gözetmesi, böyle bir ilke anayasada yer almasa idi dahi zorunlu idi. Burada asıl yabancı kalan kavram, *yönetimde istikrar* ilkesidir. Bu ilkenin, o yıllarda(1995 yılı) iktidarda yer alan partinin kendi çoğunluğunu sürdürme ve hatta biraz da henüz ruhu gayet canlı duran 12 Eylül konseptinin eksik bıraktığı bir düzenlemenin meclis çoğunluğu tarafından gerçekleştirilmesi gayretleriyle de ilişkilendirilmesi mümkün olabilir. Yönetimde istikrar, yönetilemeyen demokrasi kavramı çerçevesinde koalisyon hükümetlerinin oluşmasına engel olunması psikolojisi ile de irtibatlanması mümkün olan bir kavram olarak da görülebilir.

Ülkemizde, 1961 Anayasası döneminde yürürlüğe konulan seçim kanunlarında, adı konulmasa da, gerçekte temsilde adalet ilkesinin ön plana çıkartıldığı, hatta 1965 seçimlerinde bu ilkenin en aşırı uygulaması olan milli bakiye sisteminin uygulandığı söylenebilir. Özal hükümetleri döneminde, seçim kanunlarında, gerek milletvekilliklerinin partilere dağıtılmasında, gerekse çifte baraj uygulamalarında hep büyük partiye avantaj sağlandığı ve yönetimde istikrar ilkesine -daha anayasada bu kavram yer almadan da- öncelik verildiği görülmektedir.

Aşağıda, önce seçim sistemlerini genel olarak çok özetle ele alacak ve sayısal örneklerle sistemlerin nasıl işledikleri ve sonuçlarını ortaya koyduktan sonra, ülkemizdeki seçim sistemi hakkında da bilgi vererek çalışmamızı tamamlayacağız. Yalnız bu oldukça kısa ve konu hakkında çok genel bir fikir vermeyi amaçlayan çalışmamızda, seçim sistemlerinin demokratik kültür, anayasal düzen ve siyasal partilerle ilişkileri, seçim sistemlerinin siyasal partiler üzerindeki etkileri konuları -yeri geldiğinde değinilecek birkaç husus müstesna- çalışma konumuzun dışında bırakılmıştır⁹.

8 BULUT Nihat, Temsilde Adalet - Yönetimde İstikrar İkilemi Bağlamında 12 Haziran 2011 Seçimleri, http://www.erzincan.edu.tr/birim/HukukDergi/makale/2010_IV_2.1.pdf(e.t.08.12.2013)

9 Seçim sistemlerinin hem parti sistemleri üzerindeki, hem de siyasal kültüre etkisi oldukça ilgi çekici ve önemli bir konudur. Bu konuda şu çalışmalara bakılabilir: Duverger, Maurice(Çev. ÖZBUDUN Ergun); *Siyasi Partiler*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1974. ÇAM Esat, "Parti Sistemleri ve Seçim Tekniği", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.27, S.3-4(1968), s.209-223;

I. SEÇİM SİSTEMLERİ¹⁰

A. Genel Bilgiler

Bilindiği üzere, herkes sorunları kendi bulunduğu yerden görür ve çözümlerini de kendisine göre sağlamaya çalışır¹¹. Seçim sistemleri de siyasal tercihlere göre belirleneceği için, her zaman iktidar partileri mecliste daha çok(gerektiğinde anayasayı tek başına değiştirmeye yetecek) sandalye ile temsil edileceği bir sayısal çoğunluğa sahip olmasını sağlayacak sistem kurmaya gayret ederler. Muhalefet, yasama meclisinde iktidar partisinin oyunu azaltmayı, kendi oyunu artırmayı sağlayacak formüllerin peşinde olur; küçük partiler ise mecliste temsil edilmelerini sağlayacak bir sistemi arzularlar.

a- Milletvekillerinin partilere dağılımının hesabı bakımından yapılan ayırım: Seçim sistemleri, milletvekillerinin partilere dağılımının hesabı bakımından iki ana gruba ayrılır: Çoğunluk ve Nispi Temsil Sistemleri.

Esasen, çoğunluk sisteminde bir hesaplama yoktur; kazanan hepsini alır. Ama nispi temsil sisteminde bir hesaplama gerekir: Çünkü, alınan oy ile elde edilen sandalye sayısı arasında bir paralellik mevcuttur.

b- Seçilecek milletvekilinin sayısı bakımından yapılan ayırım: Tek İsimli Seçim-Listeli Seçim: Tek isimli seçim, aslında dar bölge sistemi adını alır. Örneğin Türkiye’de mevcut parlamento seçimlerinin bu usulde yapılması halinde, Türkiye’nin beşyüzelli(550) seçim bölgesine ayrılması gerekir. Dar Bölgeli(Tek İsimli) Seçim Sistemi, zorunlu olarak çoğunluk sistemidir; her bir seçim bölgesinde en çok oyu alan oradaki tek milletvekilliğini kazanır. Ama listeli seçim usulü, nispi temsil sistemine uygun olduğu gibi, çoğunluk sistemine de uygundur.

c- Seçim Sayısı bakımından seçim sistemleri yine ikiye ayrılır: Tek Turlu Seçim- İki Turlu Seçim. Nispi temsil sistemleri, zorunlu olarak tek turludur. Çoğunluk sistemleri ise, tek turlu yahut iki turlu olabilirler.

Bu üç ayırımdan, değişik kombinezonlara göre sonsuz sayıda seçim sis-

10 TEZİÇ Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Beta,2001, s.271-306; ÖZBUDUN Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin, 7. B., 2002, s.260-273; TANÖR Bülent / YÜZBAŞIOĞLU Necmi, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, YKY İstanbul, 1. B., Şubat 2001,s. 208;217; GÖZLER Kemal, *Anayasa Hukukuna Giriş*, 12.B.,Mart 2009,s.127-145; TUNÇ Hasan, “Anayasa Değişikliği ve Türk Seçim Sistemi”, *Türk Hukuk Enstitüsü Dergisi*, Aralık 1995, S. 1, s. 14-20; TÜRK Hikmet Sami, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”,

http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg23/turk.pdf (e.t.08.12.2013); ERDOĞAN Murat, *Seçim Sistemleri ile Siyasi Partiler Arasındaki İlişkiler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013.

11 TEZİÇ Erdoğan; *Anayasa Hukuku*, Beta,2001, s.271.

temi türetilbilir¹². Ana ayırım, çoğunluk sistemi ve nispi temsil sistemidir. Çünkü sonuçta yasama meclislerindeki temsil oranı birincil öneme sahiptir. Biz de bu ayırma göre sistemleri biraz daha yakından inceleyeceğiz¹³.

B. Çoğunluk Sistemleri

Çoğunluk sistemleri de, kendi içinde bazı ana çeşitlere ayrılır.

1. Tek İsimli (Dar Bölge) ve Tek Turlu Çoğunluk Sistemi

Bu sistemde, yapılan seçimde en çok oyu alan o bölgedeki tek milletvekilliğini kazanır. Diyelim ki, A, B, C ve D partileri seçime katılmış ve geçerli oyların sırasıyla % 29, 27, 25 ve 19 unu almış olsunlar. Seçimi A partisi aday (basit çoğunluk) kazanır. Bu bölge seçmenlerinin % 71'i parlamentoda temsil edilmemiş olur. Görüldüğü üzere, bu sistem ciddi temsil açığı ortaya çıkardığından, temsilde adalet ilkesine hiç uygun değildir.

Buna karşılık, tek isimli tek- turlu çoğunluk sistemleri, iki partili bir siyasal hayata hukuksal zemin hazırlaması ve parlamentoda rahat çoğunluklar sağlaması bakımından istikrar üreten sistemlere dahil sayılırlar.

2. Tek İsimli-İki Turlu Çoğunluk Sistemleri

Bu sistemde, ilk turda adaylardan biri geçerli oyların salt çoğunluğunu sağlayabilirse, ikinci tur seçimlere gidilmez. Ama adaylardan hiçbiri salt çoğunluğu elde edemez ise, ya en çok oy alan iki aday, ya da belli bir oranın üstünde (örneğin en az $\frac{1}{4}$ oranında) oy alan adaylar arasında ikinci tur seçim yapılır. Bu turda en çok oy alan aday seçimi kazanmış olur.

3. Listeli-Tek Turlu Çoğunluk Sistemi

Bu sistemde, seçim bölgeleri birden çok (bazen bu 10,20,30 gibi rakamlara da ulaşabilir) milletvekilini içerecek genişlikte olabilir. Hatta bazen her il bir seçim bölgesi de sayılabilir. Partiler, adaylarını liste halinde seçmenin onayına sunarlar. En çok oy alan liste seçilmiş olur. En adaletsiz

12 Seçim sistemleri konusunda oldukça ayrıntılı, teknik ve karşılaştırmalı bir ortak çalışma için bk. **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: GALLAGHER Michael, MITCHELL Paul), Oxford University Press, New York, Şubat 2008, 672 s. Toplam altı ana bölümde 26 makaleden oluşan bu çalışmanın Giriş kısmı Seçim Sistemleri ve Seçim Sistemleri Araştırmalarına ayrılmıştır. İkinci bölümde, Tek Adaylı Seçim Bölgeleri Sistemleri, Üçüncü Bölümde de Karma Sistemler ele alınmaktadır. Kapalı Liste Sistemleri incelendiği dördüncü bölümü, Tercihli Liste Sistemlerinin incelendiği beşinci bölüm izlemektedir. Çalışma, editörlerden Michael Gallagher tarafından kaleme alınan bir sonuç bölümü ile sona ermektedir. Çalışmaya beş ayrı tablo ek verilmiştir. Bunlardan ilki The Mechanics of Electoral Systems (seçim sistemlerinin mekaniği) başlıklı çalışmadır. İkinci sırada, Parçalanma ve Orantısızlık Endekslerini gösteren tablo bulunmaktadır. Diğer iki tablo, Etkili Eşik ve Etkili Büyüklükleri ve 22 Ülkede Yapılan En Son Seçimlerdeki Sonuçları konu edinmektedir. Çalışma; Seçimler, Seçim Sonuçları ve Seçim Sistemlerine ilişkin web sitelerini içeren ek ile sona ermektedir.

13 Seçim sistemleri konusunda karşılaştırmalı bir çalışma için bk. FARREL David M.; **Electoral Systems, A Comparative Study**, 2nd Edition, Palgrave Macmillan, 2011, 279 s.

sistem budur. Genellikle, ülke genelinde alınan oyların bütün geçerli oylara oranı ile parlamentoda temsil arasında ciddi bir uyumsuzluk görülür. Türkiye’de, 1946-1961 arasında geçerli olan sistem bu sistem(listeli tek turlu çoğunluk sistemi) idi. Bu seçimlerde;1954 seçimlerinde DP %56 oy almış, ama parlamentoda %93 oranında temsil sağlamıştır. Kalan %42 oy, sadece %7 oranında temsil edilebilmiştir. Aynı şekilde, 1957 seçimlerinde de, DP %48 ile geçerli oyların yarısından daha azını aldığı halde, parlamentoda %69,1 oranında(neredeyse %70) temsil edilmiş, kalan %52 oyun temsil oranı %31,9 da kalmıştır.

Görüldüğü üzere bu istem, kabul edilemez ölçüde dengesiz sonuçlara yol açmakta, temsilde adalet ilkesiyle açıkça çelişmektedir.

4. Listeli-İki Turlu Çoğunluk Sistemi(Fransız Sistemi)

Bu sistemde, hiçbir parti tarafından ilk turda geçerli oyların salt çoğunluğu elde edilemez ise, ikinci tur seçimler yapılmaktadır. Bunun önemi şurada; ikinci tura kalan seçimlerde, partiler arası ittifaklar yapılmakta ve temsilde adaletsizlik tek turlu listeli çoğunluk sistemine göre, daha aza inebilmektedir. Hatta bazen ülke genelinde oyların daha çoğunu alan bir parti, parlamentoda azınlıkta kalabilmektedir. İkinci turda, salt çoğunluk aranmamakta, daha çok oy almak yeterli olmaktadır. Bu sistem, tek turlu çoğunluk sistemine göre çok partili siyasal hayata daha uygun bir hukuksal zemin sağlamaktadır. Sonuçta, ilk tura her bir parti kendi adayı ile katılabilmektedir. Yalnız, bu sistemde ikinci tur pazarlıkları sırasında bazı ahlaki sorunların da yaşanabilmesinin mümkün olabileceği öne sürülmekte ve bu nedenle eleştirilmektedir.

Özet olarak, çoğunluk sistemleri yukarıda sayılan ana gruplara ayrılmaktadır. Ama, aşağıda göreceğimiz nispi temsil unsurları ile çoğunluk sistemlerinden alınacak bazı unsurlar birbirine eklenerek, sayılamayacak kadar çok sayıda seçim sistemi üretilebilmesi mümkün olabilir.

C. Nispi Temsil Sistemleri

1. Genel Bilgiler

Nispi(oransal) temsil sistemi, seçim sayısı bakımından tek turlu, seçilecek milletvekili sayısı bakımından da listeli seçimi zorunlu kılar. Bu nedenle, nispi temsil sistemlerinde seçim çevrelerinin çoğunluk sistemlerine oranla daha geniş olması beklenir.

İlk demokrasi denemelerinin çoğunluk sistemi anlayışı çerçevesinde ortaya çıktığını görmekteyiz. Daha sonra, çoğunluk sistemlerinin temsil adaletine ilişkin olumsuz sonuçlarını gidermek amacıyla nispi temsil sistemi bulunmuştur. İlk olarak bir matematik profesörü tarafından formüle

edilerek 1855 yılından itibaren Danimarka'da uygulanmaya başlandığı bilinen nispi temsil sistemi, 1899 yılından itibaren Belçika'da da uygulanmaya başlanmış, Birinci Dünya Savaşından sonra da İngiltere, Sovyet Rusya ve Türkiye(1961 yılına kadar) hariç, bütün Avrupa ülkelerinde kabul edilmiştir. Nispi temsil, çoğunlukçu demokrasi-çoğulcu demokrasi ayrımında, siyasi çoğulculuğu temsil ettiğinden, çoğulcu demokrasi anlayışına uygundur.

Bu sistemde seçimler, ülkenin gerçek siyasi fotoğrafını yansıtır. Sistemin en büyük yararı, temsilde adaleti sağlamasıdır. Seçim çevresi büyüdükçe, temsilde adaletin gerçekleşme oranı da artar. En adil temsil, tüm ülkenin tek bir seçim çevresi sayılması halinde gerçekleşir. Seçim çevreleri daraltıldıkça, temsilde adalet azalır. Bunu önlemek için, ülkenin örneğin iller bazında seçim çevrelerine ayrılması, ama seçim çevrelerinde oluşan artık oyların da en sonunda merkezi bir hesaplama dahil edilip değerlendirilmesi(milli bakiye sistemi) de mümkündür. Böyle yapılmayıp, artık oyların seçim çevreleri içinde değerlendirilmesi de diğer bir seçenek olabilir.

Nispi temsil sistemine yöneltilen en önemli eleştiri şudur: Bir ülkede kamuoyu kendiliğinden bölünmüşse, nispi temsil bu bölünmüşlüğü daha da artırarak siyasi kamplaşmalara uygun zemin hazırlar.

Nispi temsil sistemi, "artık oylar" sorunu esas alınarak çeşitlere ayrılabilir: Bunlardan ilki, artık oy sorununun yer almadığı "değişmez(sabit) tek sayı" yöntemidir. Bu yöntemde, sabit bir oy sayısı belirlenir ve bu sayının her bir katı için bir milletvekilliği tahsis edilir. Anlaşılacağı üzere, bu sistemde seçilecek milletvekili sayısı önceden belli değildir; geçerli oyların sayısına göre milletvekili seçilmiş olur: Örneğin, sabit sayı(değişmez tek sayı) 75.000 olsun. Seçime katılan A, B, C ve D partileri 5.257.000, 3.458.000, 2.918.000 ve 317.000 oy almış olsunlar. Bu durumda, partilerin çıkaracakları milletvekillikleri sırasıyla:70, 46, 38 ve 4 olacaktır. Bu seçimler sonucunda ülke parlamentosu 158 üyeden(Milletvekilinden) oluşacaktır. Bağımsız aday olunması mümkünse, bu takdirde 75.000 ve üzeri oy toplayan bağımsız adaylar da seçilmiş sayılacaklardır ve ülke milletvekili sayısı(parlamentonun toplam üye sayısı) bunların da eklenmesiyle bulunacaktır. Yani bu sistemde parlamento üye sayısı önceden kesin şekilde tam olarak bilinemez; kesin sayı seçimlerden sonra ortaya çıkar. Bu seçimlerde, milletvekillikleri tahsis edildikten sonra kalan partilerin artık oyları(bunlar sırasıyla 7.000, 8.000, 68.000 ve 17.000 dir) değerlendirmeye alınmaz.

Nispi temsilin diğer uygulama biçimleri, seçim çevresinin genişliği ve artık oyların değerlendirilmesi yöntemleri bakımından çeşitlere ayrılır. Nispi

temsil sisteminin uygulanmasında; bütün ülkenin tek bir seçim çevresi sayıldığı sisteme “tam nispi temsil”, ülkenin birden çok seçim çevresine ayrıldığı sistemlere de “yaklaştırmalı nispi temsil” denebilir. Bütün bu hal-lerde ülkede seçilecek milletvekili sayısı, değişmez tek sayı sisteminin ter-sine, önceden bellidir.

2. Yaklaştırmalı Nispi Temsil Sistemleri¹⁴

Bu sistemde, ülke tek bir seçim çevresi sayılmamakta, birden çok se-çim çevresine ayrılmaktadır. Bir seçim çevresinde seçilecek milletvekili sayısı azaldıkça, temsilde adalet de o oranda azalır; seçilecek sayı arttıkça temsilde adalet daha çok gerçekleşir ve giderek tam nispi temsil sistemi-ne yaklaşılr. Ancak, nispi temsil sisteminin bütün çeşitlerinin, ülke ve/veya bölge barajları ile birlikte uygulanması da mümkündür ve seçim barajları yükseldikçe demokraside bir temsil açığı ortaya çıkacağından, temsilde adalet sorunu ile bu vesileyle de karşılaşılır. Aslında her seçim sistemi kendi içerisinde bir barajı da ayrıca taşır: Seçim çevrelerinden seçi-lecek milletvekili sayısının azlığı ve çokluğuna bağlı olarak, bu baraj azalır veya yükselir. Söz gelimi, nispi temsil sisteminin daraltılmış bölge sistemi ile uygulanması halinde, örneğin her seçim çevresi dört-beş milletvekili çıkartılacak şekilde tasarlanırsa, her seçim bölgesinde fiilen %20-25 gibi yüksek bir oranda seçim barajı uygulanmış olur.

Seçim çevrelerinde ortaya çıkan artık oyların değerlendirilme yöntem-lerine göre, yaklaştırmalı nispi temsil yöntemi de kendi içinde çeşitlere ayrılır. Bunlardan biri, yukarıda kısaca söz ettiğimiz “milli bakiye” sis-temidir. Diğerleri; “en yüksek artık” sistemi ve “en yüksek ortalama” siste-midir. Bir diğer yaklaştırmalı seçim sistemi de “d’Hondt sistemi” olarak bilinen ve halen ülkemizde de uygulanan sistemdir. Bu son sistem kendi içinde bütün sandalyelerin dağıtılmasını sağladığı için, artık oylarla ilgili ikinci bir dağıtım işlemine gerek duyulmaz. Şimdi bu sistemleri sırasıyla görelim:

a) “En Yüksek Artık” Sistemi

Bu sistemde, seçim sonuçlarının değerlendirilmesinde şu sıra izlenir: Bir seçim çevresinde, kullanılan geçerli oy sayısı(KGOS), o seçim çevre-sinden seçilecek milletvekili sayısına bölünerek, önce Çevre Seçim Sayı-sı(ÇSS) bulunur.

İkinci aşamada, o seçim çevresinde partilerin aldıkları oyların içerisinde çevre seçim sayısının kaç kere var olduğunun tespiti için, toplam oyun çevre seçim sayısına bölünmesi işlemi, her bir parti için ayrı ayrı yapılır. Her bir parti, bu işlemler sonunda bulunan rakamlar(bölüm sayıları) ka-

14 TEZİÇ, s.283 vd.

dar milletvekilliğini peşinen kazanmış olur.

Üçüncü aşamada, bu ilk dağıtım sonrası açıkta kalan milletvekilliklerinin dağıtılmasına sıra gelir: Buna göre, yukarıdaki bölme işleminde kalan oy sayıları (bu sayılar daima çevre seçim sayısından küçüktür, çünkü bir bölme işleminde kalan sayı, bölenden daima küçük olur), büyükten küçüğe doğru alt alta yazılır. Örneğin, üç milletvekilliği o seçim çevresinde açık kalmış olsun; bunlar, en büyük artık oya(kalana) sahip olan partiye paylaştırılır. Böylece, o seçim çevresinde milletvekilliklerinin partilere dağıtımı işlemi tamamlanmış olur.

Örnek: Toplam sekiz milletvekili çıkartacak olan bir seçim çevresinde, seçimlere beş parti katılmıştır ve kullanılan geçerli oyların sayısı 240.000 dir. A,B,C,D ve E partileri, sırasıyla 102.000, 57.000, 43.000,29.000 ve 9.000 oy almışlardır. Bu seçim çevresinde Çevre Seçim Sayısı: $240.000/8=30.000$ 'dir. Bu durumda, partilerin ilk aşamada kazandıkları milletvekili sayısı ve artık oy miktarları şöyledir.

A Partisi, 102.000 oy almış, 3. Milletvekilliği kazanmış ve artık oyu 12.000 dir.

B partisi, 57.000 oy almış, 1 milletvekilliği kazanmış ve artık oyu 27.000 dir.

C Partisi 43.000 oy almış, 1 milletvekilliği kazanmış ve artık oyu 13.000 dir.

D Partisi 29.000 oy almış ve hiç milletvekilliği kazanamamıştır(kalan oyu 29.000)

E Partisi,9.000 oy almış ve hiç milletvekilliği kazanamamıştır(kalan oyu 9.000)

İlk dağıtımlar sonrası, toplam 8 milletvekilliğinden beşi dağıtılmış, üçü açıkta kalmıştır. Partilerin artık oyları büyükten küçüğe doğru sırasıyla yazılır:

29.000(D partisi)

27.000(B partisi)

13.000(A partisi)

Kalan üç milletvekilliği D,B ve A partilerine birer adet dağıtılır. Böylece toplamda A partisi 3, B Partisi 2,C partisi 1,D ve Partisi 1 milletvekilliği kazanmış olur. E partisi hiç milletvekilliği çıkartamaz.

Bu sistemde, seçim çevresi büyüdükçe(yani seçilecek milletvekili sayısı arttıkça), artık oyların üst limiti de azalacağından ve en yüksek artık bira-

kan partilere de açıkta kalan milletvekillikleri tahsis edileceğinden, parlamentoda temsil edilmeyen oyların sayısı azalacaktır; seçim çevresi daraltıldıkça, parlamentoda temsil edilmeyen oylarda artış olacaktır. Özetle, tam nispi temsil sisteminden sonra, seçim çevrelerinin dar tutulmaması şartıyla, temsilde adalet bu sistemde de büyük ölçüde sağlanabilir¹⁵.

Öte yandan, en yüksek artık usulünün, milli bakiye sistemi şeklinde uygulanması da mümkündür. Bu kez, yukarıda izah edilen ilk iki işlem, seçim çevrelerinde uygulanarak çevre seçim sayılarına göre milletvekillikleri önce bölgeler bazında dağıtılır. Kalan artık oylar, seçim çevreleri bazında değil ülke bazında dağıtılmak üzere toplanır. Aynı şekilde, dağıtılmayan milletvekillikleri de seçim çevrelerinden gelen verilere göre ülke bazında belirlenir. Sonra, geçerli artık oylar toplamı açık kalan milletvekillikleri toplamına bölünerek artık oyların milletvekilliklerine dönüşmesine esas teşkil edecek seçim sayısı bulunur. Bu aşamadan sonra, yapılacak bölme işlemi ile her bir partinin artık oyları toplamı içerisinde bu seçim sayısının kaç kez olduğu tespit edilir. Partilere, bulunan sayı kadar milletvekillikleri tekrar dağıtılır. Bu işlemden sonra açıkta kalan milletvekilliği sayısının dağıtılması aşamasına geçilir. Kalan artık oylar büyükten küçüğe doğru alt alta yazılarak, kalan milletvekilliği sayısına göre, en büyük kalana sahip partiler arasında açıkta kalan milletvekillikleri dağıtılır.

b) En Yüksek Ortalama Sistemi

Bu sistem, oyların dağılım yüzdelere bağlı olarak nispi temsil sistemi içerisinde büyük partilere nispi(göreceli) bir avantaj sağlayabilmektedir. Sistemin işleyişi şöyledir: İlk aşamada, yukarıda anlatılan *en büyük artık* sistemindeki ilk işlemler(çevre seçim sayısının bulunması ve partilerin aldıkları geçerli oylara göre ilk milletvekilliklerinin dağıtılması) burada da aynen uygulanır. İkinci aşamada, açıkta kalan milletvekilliklerinin dağıtılması, her milletvekilliği için partilerin aldıkları toplam oy, kazandıkları milletvekili sayısına bir sayısı eklenmek suretiyle bölünür. Çıkan en yüksek rakama sahip olan partiye bir milletvekilliği verilir. Devam eden milletvekillikleri de aynı usulle dağıtılır.

Aynı örneğimiz üzerinde milletvekillikleri bu sisteme göre şöyle dağıtılır.

15 Bu seçimin, 32 milletvekili çıkartan bir bölgede gerçekleştirilmesi halinde, ÇSS $240.000/32=7.500$ olacaktır. Bu durumda ilk dağıtımda $A=13$ (artık oy =4.500), $B=7$ (artık oy=4.500), $C=5$ (artık oy=5.500), $D=3$ (artık oy=6.500) ve $E=1$ (5.500) olacaktır. İlk seferde, toplam 29 milletvekilliği dağıtılmış, üç milletvekilliği açıkta kalmıştır. Artık oylar büyükten küçüğe doğru 6.500(D) ve 5.500(E ve C) olmaktadır. A ve B partileri artık oylardan dolayı tekrar milletvekilliği elde edemeyecekler, diğerleri birer sandalye daha kazanmış olacaklardır. Böylece $A=13, B=7, C=6, D=4$ ve $E=2$ milletvekilliği kazanmış olacaktır. Eğer açıkta iki sandalye kalmış olsaydı, artık oyları eşit olan E ve C partileri arasında kura çekilmek zorunda kalınacaktı.

Örneğimizde, toplam sekiz milletvekili çıkartacak olan bir seçim çevresinde, seçimlere beş parti katılmıştır ve kullanılan geçerli oyların sayısı 240.000 dir. A,B,C,D ve E partileri, sırasıyla 102.000, 57.000, 43.000,29.000 ve 9.000 oy almışlardır. Bu seçim çevresinde Çevre Seçim Sayısı:240.000/8=30.000'dir. Bu durumda, partilerin ilk aşamada kazandıkları milletvekili sayıları:

A Partisi, 102.000 oy almış, 3. Milletvekilliği kazanmıştır.

B partisi, 57.000 oy almış, 1 milletvekilliği kazanmıştır.

C Partisi 43.000 oy almış, 1 milletvekilliği kazanmıştır.

D Partisi 29.000 oy almış ve hiç milletvekilliği kazanamamıştır

E Partisi,9.000 oy almış ve hiç milletvekilliği kazanamamıştır.

İlk aşamada dağıtılan beş milletvekilliğinden sonra, kalan 3 milletvekilliği şöyle dağıtılır.

Birinci milletvekilliğine ilişkin en yüksek ortalama hesabı:

A Partisi: $102.000/4(3+1) = 25.500$.

B partisi: $57.000/ 2(1+1) = 28.500$

C Partisi: $43.000/2(1+1) = 21.500$

D Partisi: $29.000/1(0+1) = 29.000$

E Partisi: $9.000 /1(0+1) = 9.000$

Bu işlemde, en yüksek ortalama 29.000 rakamı ile D partisine ait olduğundan, ilk milletvekilliğini D partisi kazanmıştır ve bu aynı zamanda D partisinin de bu seçim çevresinde kazandığı ilk milletvekilliğidir.

İkinci milletvekilliğine ilişkin en yüksek ortalama hesabı:

A Partisi: $102.000/4(3+1) = 25.500$.

B partisi: $57.000/ 2(1+1) = 28.500$

C Partisi: $43.000/2(1+1) = 21.500$

D Partisi: $29.000/2(1+1) = 14.500$

E Partisi: $9.000 /1(0+1) = 9.000$

İkinci milletvekilliğini, en yüksek(28.500) ortalamaya sahip olan B Partisi kazanır.

Üçüncü milletvekilliğine ilişkin en yüksek ortalama hesabı:

A Partisi: $102.000/4(3+1) = 25.500$.

$$B \text{ partisi: } 57.000/3(2+1) = 19.000$$

$$C \text{ Partisi: } 43.000/2(1+1) = 21.500$$

$$D \text{ Partisi: } 29.000/2(1+1) = 14.500$$

$$E \text{ Partisi: } 9.000/1(0+1) = 9.000$$

Açık kalan üçüncü milletvekilliğini, en yüksek(25.500) ortalamaya sahip A partisi kazanmış olur.

Böylece, partilerin çıkardığı milletvekillikleri sayısı şöyledir: :

A partisi 4, B partisi 2, C Partisi 1, D partisi 1 ve E partisi 0.

A partisi, geçerli oyların %42,5 ini almış olmasına rağmen, toplam sandalyelerin %50 sine sahip olmuştur. Seçim Çevresinde Milletvekili sayısı arttıkça, alınan oy oranı ile kazanılan sandalye sayısı oranı arasında nisbetsizlik azalacaktır¹⁶.

c) d'Hondt Sistemi

Halen milletvekili seçimlerinde ülkemizde de uygulanan bu sistemde, partilerin aldıkları oylar, seçim çevresinden seçilecek milletvekili sayısına ulaşana kadar sırasıyla bölünmektedir. Ortaya çıkan rakamlar, büyükten küçüğe doğru sıralanmakta ve en büyük sayıdan başlamak üzere milletvekillikleri partilere dağıtılmaktadır.

16 Örneğin, 32 milletvekili seçilen bir seçim çevresinde durum şöyle olacaktır: İlk aşamada, ÇSS olan 7.500'ün katlarına göre milletvekillikleri dağıtılacaktır ve en yüksek artık sisteminde olduğu gibi ilk dağıtımda A=13, B=7, C=5 D=3 ve E=1 milletvekilliği elde edecek, böylece dağıtılan 29 milletvekilliğinden sonra 3 milletvekilliği açık kalacaktır. Partilerin aldıkları oylar, çıkardıkları milletvekilliklerinin bir fazlasına(milletvekili çıkartamayanların-0 milletvekili çıkartanların oyları da 1 sayısına)bölünecek, bu işlem üç kez tekrarlanacak, her seferinde en yüksek rakamı bulan partiye bir sandalye verilecektir.

Partiler	Oylar	İlk işlem	2. işlem	3. işlem
A	102.000:(13+1)	=7.285	102.000:(14+1)=6.800	102.000:(14+1)=6.800
B	57.000:(7+1)	=7.125	57.000:(7+1) = 7.125	57.000:(7+1) = 7.125
C	43.000:(5+1)	=7.166	43.000:(5+1) =7.166	43.000:(5+1) =7.166
D	29.000:(3+1)	=7.250	29.000(3+1) =7.250	29.000(4+1) =5.800
E	9.000(1+1)	=4.500	9.000(1+1) =4.500	9.000(1+1) =4.500

Bu tabloya göre, ilk sandalye en yüksek ortalamaya sahip A partisine(7.285 ortalama), ikinci sandalye D partisine(7.250 ortalama) ve son sandalye de C partisine(7.166 ortalama) verilir. Böylece, A partisi 14, B partisi 7, C partisi 5, D partisi 4 ve E partisi 1 milletvekilliği kazanmış olur. Seçim çevresindeki seçilecek milletvekili sayısı artınca, A partisinin aynı (%42,5)oy oranıyla, toplam milletvekilliklerinin 32 de 14'ünü aldığı, yani temsil oranının %50 den %43,75 e indiği görülmektedir. Böylece, büyük partinin aldığı oy oranı(%42,5) ile temsil oranının(%43,75) birbirine yaklaştığı, özetle, seçim çevresi genişledikçe temsilde adalet ilkesinin bu seçimde de daha çok gerçekleştiği görülmektedir.

Partiler	Oylar	1	2	3	4	5	6	7	8
A	102.000	102.000	51.000	34.000	25.500	20.400	17.000	14.571	12.750
B	57.000	57.000	28.500	19.000	14.250	11.400	9.500	8.142	7.125
C	43.000	43.000	21.500	14.333	10.750	8.750	7.166	6.142	5.375
D	29.000	29.000	14.500	9.666	7.250	5.800	4.833	4.142	3.625
E	9.000	9.000	4.500	3.000	2.250	1.800	1.500	1.285	1.125

Yukarıdaki tabloda yer alan en büyük ilk sekiz sayı, sırasıyla 102.000, 57.000, 51.000, 43.000, 34.000, 29.000, 28.500, 25.500 dür. Bu durumda, A partisi, 4, B partisi 2, C Partisi ve D partisi de 1'er milletvekilliği elde ederler. E partisi, bu sistemde de milletvekilliği kazanamamış olur.

Seçim çevresi sekiz değil de 24 milletvekili çıkaracak şekilde 3 kat büyütülerek belirlenmiş olsaydı, durum şöyle olurdu:

Partiler	Oylar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
A	102.000	102.000	51.000	34.000	25.500	20.400	17.000	14.571	12.750	11.333	10.200	9.272
B	57.000	57.000	28.500	19.000	14.250	11.400	9.500	8.142	7.125	6.333	5.700	5.181
C	43.000	43.000	21.500	14.333	10.750	8.750	7.166	6.142	5.375	4.777	4.300	3.909
D	29.000	29.000	14.500	9.666	7.250	5.800	4.833	4.142	3.625	3.222	2.900	2.636
E	9.000	9.000	4.500	3.000	2.250	1.800	1.500	1.285	1.125	1.000	900	818

Bu durumda, A partisi 11, B partisi 6, C partisi 4 ve D partisi 3 milletvekilliği elde etmektedir. Bu tabloda E partisi, ancak 25 ve üzeri milletvekilliği şeklinde yapılan seçim çevresi belirlemede parlamentoda temsil edilebilme imkânını elde edebilmektedir¹⁷. Barajların olmadığı ya da barajların makul seviyede tutulduğu bir seçim düzeninde, seçim çevresi genişliği de mümkün olduğunca büyük tutulursa, kısmen *yönetimde istikrara* da uygun en adil sonuçlar elde edilebilir. Bu sistemde seçimin sonucunu asıl belirleyecek olan, seçim çevresi genişliğidir. Daraltılmış seçim bölgesi uygulaması, fiilen çok yüksek *seçim çevresi barajı* anlamına geleceği için, ciddi şekilde temsilde adalet sorunlarının yol açar, temsilde adalet ilkesine

17 Çünkü, ancak 12. Sütundan itibaren A partisinin karşısında bulunan satırdaki rakam 9.000'in altına ($102.000/12=8.500$)inmektedir. Örneğin; seçim çevresi 32 milletvekili olarak tasarlanmış olsaydı, bu kez A partisi 14, B partisi 7, C partisi 6, D partisi 4 ve E partisi 1 milletvekili çıkarmış olurdu. En yüksek ortalama sistemi ile d'Hondt sisteminin benzer neticeler verdiği görülmektedir.

açıkça aykırı olur^{18,19}

3. Tam Nispi Temsil Sistemi²⁰

Bu sistemde, bütün ülke tek bir seçim çevresi sayılmaktadır. Seçimlerde kullanılan geçerli oylar, önce milletvekili sayısına bölünerek milli seçim sayısı bulunmaktadır. İkinci aşamada, partilerin aldığı oylar, seçim

18 Türkiye’de iktidar partisi, **2002 seçimlerinde** %34 oy oranıyla parlamentoda 363 milletvekili ile (550 sayısının % 66 sına karşılık gelmektedir) temsil edilmiştir. Yani, partinin temsil oranı, aldığı oy oranının iki katına karşılık gelmektedir ki, bu seçimler temsilde adalet ilkesinin aşırı derecede ihlali bakımından tam bir olumsuz örnek teşkil ederler. Bu dengesiz sonucun ortaya çıkmasında, genel seçim barajının yüksekliğinden dolayı (%10) o dönemde parlamentoda sadece seçimde kullanılan geçerli oyların %53,67’sinin temsil edilebilmesi, kalan %46,33 oranındaki oyun parlamentoya yansımamasının rolü büyüktür. Nitekim, ana muhalefet partisi de, %19 oy oranıyla 178 milletvekili kazanmış ve aldığı oylara nispetle parlamentoda gayet yüksek bir oranda (%32 oranında) temsil elde edebilmiştir. Devam eden süreçte, **2007 seçimlerine gelindiğinde**, iktidar %46.6 oy oranı ile 341 milletvekili (%62 oranında temsil) elde edebilmiştir. İktidar partisi, daha yüksek oranda oy alabildiği halde, parlamentodaki temsil oranı görece düşmüştür. Ama yine de, aldığı oyun % 33 fazlası bir temsil imkanı elde etmiştir ki, bu da temsilde adalet ilkesi bakımından oldukça vahim bir sonuçtur. Diğer sonuçlar şöyledir: Cumhuriyet Halk Partisi %20.9 ile 112 milletvekili (%20,363), Milliyetçi Hareket Partisi %14.3 ile 70 milletvekili (%12,73), bağımsızlar %5.2 ile 26 milletvekili (%4,7) kazanmıştır. Bu dönemde, seçimlerde kullanılan toplam oyların parlamentodaki temsil oranı %87 olmuştur. Muhalefet partileri eksik temsil sorunu yaşarken, iktidar partisi %33 ün üzerinde bir aşırı temsil elde etmiştir. 2011 seçimlerine geldiğimizde, iktidar partisi geçerli oyların %49,83’ünü alarak 327 milletvekili kazanmış, yani parlamentoda %59, 45 ile (aldığı oy oranından %9,62 daha fazla) temsil edilmiştir. Bu, iktidar partisinin aldığı oydan %5,18 oranında fazla temsil elde etmesi demektir.

Son üç seçimde her defasında oylarını artıran iktidar partisi, her seferinde aşırı temsil elde etmiş ise de, temsil oranı yine de göreceli olarak hep düşmüştür. Bu, siyasetteki toparlanma nedeniyle %10 luk barajın menfi etkisinin göreceli olarak azaldığını göstermektedir. Ama sistem daha az oy alan partilerin hep ciddi şekilde aleyhine işlemektedir. Nitekim, ana muhalefet partisi %25,98 oy oranıyla 135 milletvekili elde ederek parlamentoda % 24,5 oranında temsil imkanı elde edebilmiş, eksik temsil oranı %1,5 ile sınırlı kalmıştır. MHP nin oy oranı %13,01 iken, parlamentoda temsil oranı (53 milletvekili) %09,64 de (eksik temsil: %3, 35) kalmıştır. Bağımsızlar, %6,57 oranında oy alırken, parlamentoda % 6,64 oranında (35 milletvekili) temsil imkanı elde etmişlerdir. Görüldüğü üzere, burada en ciddi eksik temsil sorununu MHP yaşamış, en küçük parti olmasına rağmen BDP (Bağımsızlar) az da olsa aldıkları oy oranının üstünde bir temsil imkanı elde etmişlerdir. Bağımsızların aldığı bu sonuçta, oylarının toplu olması ve bir bölge partisi niteliğinde bulunmalarının rolü vardır.

Özetle, genel seçim barajı düşürülür, seçim çevreleri de mümkün olduğunca genişletilirse, uygulanmakta olan seçim sistemi (nispi temsilin d’Hondt usulü ile uygulanması) adalette temsil ilkesini gerçekleştirebilir, hem de yönetimde istikrar ilkesine uygun olarak büyük partiler lehine bir miktar fazladan temsil imkanı sağlayarak parlamentoda istikrarlı makul çoğunlukların oluşmasına da hizmet edebilir. Ama seçim sisteminin iki sorunu çözülmek zorundadır: seçim çevrelerinin mümkün olduğunca geniş tutulması, genel seçim barajının makul seviyeye indirilmesi.

19 Türkiye’de uygulanan seçim sistemi ve etkileri hakkında bk. ÖZBUDUN Ergun, “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/298/2768.pdf> (erişim:10.04.2016); ayrıca bk., ÖZBUDUN Ergun, **Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011; GÜVENİR Murat; “Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama”, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/viewFile/5000099640/5000092780> (erişim:05.04.2016),

20 TEZİÇ, s.286 vd.

sayısına bulunmak suretiyle milletvekillikleri partilere dağıtılmaktadır²¹. Bağımsız adaylardan milli seçim sayısına eşit ya da bu sayının üstünde oy alanlar da seçilmiş olurlar. Bu ilk dağıtımdan sonra açık kalan milletvekillikleri, artık oylarına göre partilere tekrar dağıtılmaktadır. İşte bu ikinci dağıtım sırasında, artık oyların değerlendirilmesi bakımından en yüksek artık, en yüksek ortalama, hatta d'Hondt sistemlerinden biri uygulanarak nihai sayılara ulaşılabilmektedir.

Tam nispi temsil sistemi, artık oyların en az kaldığı, kuşkusuz temsilde adaletin en yüksek oranda gerçekleştirildiği sistemdir. Bu sistemde, bir partinin aldığı oyun toplam geçerli oylara oranı ile, parlamentodaki temsil oranı hemen hemen eşittir. Ama bu sistem, siyasal istikrarsızlıklara uygun bir ortam hazırlamakla da eleştirilmektedir. Ayrıca bu sistemin, ancak küçük ülkelerde sorunsuzca uygulanabileceği kabul edilmektedir.

II. SAYISAL HESAPLARIN SİYASAL SONUÇLARI YA DA DEMOKRASİYİ SAYILARLA SINAMAK²²

Görüldüğü üzere, demokrasinin esasını teşkil eden ve ayrıca bir anayasal ilke konumunda da bulunan temsilde adalet ilkesini gerçekleştirme yolu, nispi temsil sistemini mümkün mertebe geniş seçim çevrelerini esas alarak uygulamaktan geçmektedir. Türkiye gibi nüfusu yüz milyona yaklaşan bir ülkede, bütün ülkeyi tek bir seçim çevresi sayma esasına dayanan tam nispi temsil uygulaması gerçekçi olamayacağına göre, ülke makul sayıda seçim çevrelerine ayrılarak, nispi temsilin diğer çeşitlerinden (yaklaştırmalı nispi temsil sistemlerinden) biri uygulanmalıdır.

Anayasada yer alan diğer bir ilke “yönetimde istikrar” ilkesidir. Bu ilke, temsilde adalet ilkesiyle ilişkilendirilerek, anayasaya 1995 yılında eklenmiştir ve genellikle “temsilde adalet” ile çelişen bir ilke olarak anlaşılmıştır. Oysa temsilde adalet ilkesi, kendisinden ayrıca söz edilmesine gerek olmaksızın, demokrasi ve eşitlik ilkeleri gereği hem evrensel, hem de anayasal temeli bulunan en temel ilkedir. Öyleyse bu iki ilke bir arada nasıl anlaşılacak, nasıl uygulanacaktır? Esas olan temsilde adalet ilkesidir. Ancak, bu ilke uygulanırken, bir şekilde yönetimde istikrar ilkesi de dikkate alınmalıdır.

21 Bu şekilde bulunan milli seçim sayısının, yaklaştırmalı nispi temsil sistemlerinde de uygulanması mümkündür. Böylece, parlamentoda temsil edilen her sandalyenin mümkün mertebe eşit sayıda oyu temsil etmesi sağlanmış olur.

22 Seçim sistemleri ve bunun yol açtığı siyasal sonuçlar, siyaset bilimi ve hukukla uğraşanların üzerinde önemle durdukları bir konu olmuştur. Örneğin, 1983 yılında yapılan kapsamlı bir ortak çalışmada, Fransa, Almanya, İtalya başta olmak üzere, Avrupa'nın ve dünyanın değişik ülkelerindeki (Avrupa Parlamentosu dahil) seçim sistemleri ve yol açtığı siyasal sonuçlar incelenmiş, oldukça çarpıcı veriler ortaya konmuştur. Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences, (Ed. BOGDANOR Vernon, BUTLER David), Cambridge, 1983, IX+263 s.

Örneğin, demokrasi açıklarına yol açan ve kendi içinde çok yüksek (bazen yüzde ellilere ulaşabilen) bölge seçim barajları içeren dar bölge ya da daraltılmış bölge seçim sistemlerinin, temsilde adalet ilkesi ile bağdaşması imkansızdır. Buna karşılık, milli bakiye sistemi ya da tüm ülkeyi tek bir seçim çevresi kabul eden tam nispi temsil sisteminin hiçbir genel seçim barajı olmaksızın uygulanması da; toplumda yüzde birin çok altında (550 de bir) mevcut olan marjinal grupların dahi parlamentoda temsiline zemin hazırlayacak, parlamentodan bir hükümet çıkmasında ya da parlamentonun verimli çalışmasında bu grupların olumsuz etkilerinin sürekli hissedilmesine, toplumun giderek marjinalleşerek huzur ve sükunun bozulmasına yol açabilecektir. Bu anlamda bir istikrara ihtiyaç olduğu açıktır ve nitekim çağdaş demokrasilerde bu tür genel seçim barajlarının uygulandığı örnekler sıkça rastlanmaktadır. Ancak, genellikle %2-3 yahut en fazla %5 olarak uygulanan bu seçim barajları, hiçbir ülkede %10 seviyesinde değildir.

Bütün bu anlatılanlardan sonra, şu sonuçlara ulaşabiliriz: Bir defa, temsilde adalet ilkesi, temsili demokrasinin en önemli özelliğidir; bu ilkedен taviz verilmesi düşünülemez; aksine bir yaklaşım, meşruiyet sorunlarına yol açar ve açmaktadır. Öyleyse, nispi temsil sisteminden başka çözümler tercihe şayan görülmemektedir. Marjinal grupların sorumsuz davranışlarından kaynaklanacak siyasal istikrarsızlıkları önlemek için, makul bir genel seçim barajı konulması, çağdaş demokratik uygulamalar da dikkate alındığında, meşru görülebilir. Fakat buna bir de fiilen seçim çevresi barajları eklenmemelidir. Hukuki düzenlemelerin hassas dengeleyicisi ve aynı zamanda bir anayasal ilke olan “ölçülülük”, seçim sistemleri konusunda da gözetilmeli, “yönetimde istikrar” ilkesi lehine kantarın topuzu kaçırılmamalıdır.

Seçim çevresi barajı, Anayasa Mahkemesince daha önce iptal edilmişti.²³ Daraltılmış bölge tartışmaları ile adı konmadan tekrar bir seçim çev-

23 Anayasa Mahkemesinin 01.12.1995 tarih ve 1995/56-60 Esas-Karar sayılı kararı. İptale konu yasal düzenleme, 23.11.1995 günlü, 4138 sayılı “Milletvekili Seçimi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”un 3. Maddesi ile 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Hakkında Kanununa eklenen geçici 14. Madde hükmüdür.. “MADDE 3.- 10.6.1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununa aşağıdaki geçici madde eklenmiştir. Bu düzenlemeye göre; “XX nci Dönem Milletvekili Genel Seçiminde bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların toplamının % 10 undan az oy alan siyasî partilere ve bağımsız adaylara milletvekilliği tahsis edilmez. Ancak, seçime katılan siyasî partiler ve bağımsız adaylardan hiç biri bu oranı aşamamış ise milletvekilleri 10.6.1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 34 üncü maddesinin üçüncü ve dördüncü fıkraları hükümlerine göre paylaşılır”. Ülke barajından sonra bir de bölge barajı getiren ve sadece bir döneme ilişkin olan bu düzenlemenin Anayasa’nın 67., 76., 2. ve 153. maddelerine aykırı olduğu öne sürülerek, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından Anayasa mahkemesinde iptal davası açılmış ve Anayasa mahkemesi bu düzenlemeyi Anayasanın 153. Maddesine(Anayasa mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı hükmüne) aykırı bularak iptal etmiştir.

resi barajını yeniden uygulamaya koymak, anayasal ilkelerle çelişecektir. Dört-beş milletvekilinden oluşan daraltılmış seçim çevrelerinin düzenlenmesi halinde, aslında her seçim çevresinde %20-%25 seçim çevresi getirilmiş olmaktadır. Temsilde adaleti sağlayacak, ama istikrarı da gözetecek bir seçim sistemi, genel seçim barajının %5'e çekilmesi, seçim çevrelerinin de en az %5 oranında oy alan partilerin veya bağımsız adayların seçilebilmesine imkan sağlayacak şekilde düzenlenmesi halinde gerçekleştirilmiş olabilir. Bu da, seçim çevrelerinin en az yirmi ve daha üstü milletvekilinden oluşmasını gerekli kılmaktadır.

Nispi temsile dayalı seçim sistemlerinde asıl sorun, seçim çevrelerinin büyüklüğü ile alakalıdır. Seçim bölgesi büyüdükçe temsilde adalet artar, küçüldükçe azalır. Dar bölge ya da daraltılmış bölge önerileri, temsilde adalet ilkesiyle bağdaşır öneriler değildirler.

Çünkü, daha önce de 4125 sayılı kanunun 16. Maddesi ile 2389 sayılı kanunun 34. Maddesinde değişiklik yapılarak (Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların toplamının o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayıdan az oy alan siyasî partilere ve bağımsız adaylara milletvekili tahsis edilmez. Ancak, iki ve üç milletvekili çıkararak seçim çevrelerinde bu oran yüzde yirmibeş olarak uygulanır ve bu seçim çevrelerinde kullanılan geçerli oyların yukarıda belirtilen oranlardan azını alan siyasî partilere ve bağımsız adaylara milletvekilliği tahsis edilmez) bölge barajı getirilmiş, Anayasa Mahkemesi bu düzenlemeyi; " Bu maddeyle 2839 sayılı Yasa'nın "Bir seçim çevresinde siyasî partilerin ve bağımsız adayların elde edecekleri milletvekili sayısının hesabı" başlıklı 34. maddesinin ikinci fıkrası değiştirilerek, çevre barajında ikili uygulama getirilmiş ve bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların toplamının o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayıdan az oy alan siyasî partilere ve bağımsızlara milletvekilliği verilmeyeceği, iki ve üç milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde, kullanılan geçerli oyların toplamının o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayının yüzde yirmibeş olarak uygulanacağı öngörülmüştür. Böylece % 10'luk ülke barajı dışında yeni ve ikinci bir baraj oluşturulduğunu" belirttikten sonra; "Dava konusu kuralın, "temsilde adalet" ilkesi yönünden uygunluğu savunulamaz. Bu kuralla ülke barajına ek olarak "çevre barajı" getirilmektedir. Ayrıca, iki ve üç milletvekili çıkaracak iller için oranın % 25'den az olmayacağı öngörülmüştür. Nüfusu fazla olan illerin (seçim bölgelerinin) çıkaracakları milletvekili sayısı fazla olacağından buralarda çevre barajı düşecek, nüfusu az olan seçim bölgelerinde ise tersine yükselecektir. Böylece, bir seçim çevresinde daha düşük oranla bir siyasal partinin ya da bağımsız adayın kazanma olasılığına karşılık, iki ya da üç milletvekili çıkaracak bir çevrede kazanabilmek için % 25'lik oran aranacaktır. Seçim bölgeleri arasındaki adaletsizlik, bu barajla daha da artacaktır. Alınan önlemler temsilde adaleti sağlamaktan uzak olduğundan, adaletsizliğin olumsuz sonuçları da sistemi ve ülke düzenini etkileyecektir. Verilen oylarla çıkarılan milletvekili sayısı arasındaki oransızlık sonucu ortaya çıkan adaletsizlik, uygulanan yöntemin ürünü olacaktır".

"Anayasa'nın amaçladığı "yönetimde istikrar ilkesi" için milletvekili seçimlerinde bir ülke barajı öngörülmüşken, ayrıca her seçim çevresi için yeni bir barajın getirilmesi "temsilde adalet" ilkesiyle bağdaşmaz. Kaldı ki uygulanmakta olan nisbi temsil sisteminin bir türü olan D'Hondt sistemi de kendi içinde bir baraj taşımaktadır" gerekçeleriyle, yani temsilde adalet ilkesine aykırı bularak iptal etmişti. Anayasa mahkemesinin 18.11.1995 tarih ve 1995/54-59 esas-karar sayılı kararı.

Bu kez aynı kanuna geçici madde eklenerek aynı sonucun elde edilmeye çalışılması, Anayasa Mahkemesi kararının dolanılmaya çalışılması anlamına geldiğinden, yapılan değişikliğin Anayasanın 153. Maddesine aykırı olduğu tespit edilmiş, diğer yönlerden incelenmesine gerek görülmezsizin geçici 14. Maddenin de iptaline karar verilmiştir.

İlkel demokrasilerin çoğunlukçu uygulamasına göz kırpan, iki partili siyasal sistem vasıtasıyla siyasal çoğulculuğu köreltmeye uygun bir hukuksal zemin hazırlayacak olan dar bölge veya daraltılmış bölge yaklaşımlarına dayalı seçim sistemleri, bir yandan uzlaşma ihtiyacı hissetmeyen göreceli siyasal çoğunluklara sağladığı cömert avantajlar nedeniyle çoğulcu demokrasinin gelişmesine olumsuz etkide bulunacak, diğer yandan da, özellikle geniş halk yığınlarına henüz ulaşmamış siyasal hareketler açısından ebedi bir engel teşkil edebilecektir.

SONUÇ

Seçim sistemleri, sadece aritmetik hesaplamalardan ibaret sonuçlar doğurmazlar; gerek parti sayısını, gerekse de parlamentoda temsil oranlarını (eksik veya fazla temsile meydan vererek) etkilemek suretiyle, uzlaşma kültürünün yeterince gelişmediği toplumlarda siyasal çoğulculuğu önleyen (ya da parçalanmışlığı artıran) esaslı yan etkilere de yol açabilirler. Temsilde adalet ilkesini ihmal ederek, yönetimde istikrar ilkesini açıkça önceleyen seçim sistemleri, çatışma kültürünün baskın olduğu siyasal ortamlarda, mevcut toplumsal kültür ile de etkileşime girerek, siyasal olgunluğa erişememiş, siyasal kültürünü geliştirememiş yalın toplumsal yapıların ortaya çıkmasına ve giderek demokrasilerin sadece sayılardan ibaret zannedilmesine zemin hazırlayabilirler.

Demokrasinin temeli, irade serbestisine ve seçimlere dayanır; görünümü, sayılardan oluşur.

Ancak, demokrasinin en zor sınavı da, aslında sayılarla olanıdır. Bu, en açık şekilde, seçim sistemlerinin yol açtığı çarpıcı sayısal sonuçlardan ziyade, o sayısal sonuçların yol açtığı derin siyasal yan etkilerde karşımıza çıkar. Uzlaşma kültürünün yerleşmediği, çatışma kültürünün baskın olduğu toplumlarda, bu siyasal yan etkiler vahim bir hal alabilirler.

Çatışmacı kültürün hakim olduğu toplumlarda, seçim sisteminin sağladığı cömert imkanlarla aşkın temsil imkanı yakalayan siyasal çoğunluklar, uzlaşma gereğini duymazlar; bu nedenle siyasette çatışmacılık ve toplumun geri kalan kesimlerinde dışlanmışlık duygusu daha da derinleşir; böylece, istikrarı amaçladıklarını söyleyerek methiye dizilen sistemler daha derin istikrarsızlıklar üretebilirler.

Çatışma kültürünün egemen olduğu toplumlarda, siyasal sisteme ilişkin yasaların uzlaşmayı gerektiren, hatta bazen zorunlu kılan düzenlemeler içermesi, çatışma kültürünün olumsuzluklarının dengelenmesi bakımından bir hukuksal seçenek olarak düşünülebilir. Bu tür düzenlemelerin, yakın planda istikrarsızlık üretiyor gibi algılsalar da, uzun vadede daha büyük toplumsal fayda sağlamaları beklenir.

Aksi halde, Onsekizinci yüzyıl kafasının ancak üretebildiği çoğunlukçu demokrasi anlayışının dar kalıplarında sıkışıp kalmak, mukadder olur.

Aslında temel soru şudur: Nasıl bir demokrasi?

Çoğunlukçu mu? Yoksa çoğunlukçu mu?

Benimsenecek seçim sistemi de, işte bu temel soruya verilecek cevapta gizlidir.

KAYNAKLAR

BULUT Nihat, "Temsilde Adalet - Yönetimde İstikrar İkilemi Bağlamında 12 Haziran 2011 Seçimleri", http://www.erzincan.edu.tr/birim/HukukDergi/makale/2010_IV_2.1.pdf(e.t.08.12.2013)

CANIKLIOĞLU Meltem, "Seçim Sistemlerinin Siyasi İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Ankara, Cilt:16, 1999, s. 17-44.

ÇAM Esat, "Parti Sistemleri ve Seçim Tekniği", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.27, S.3-4(1968), s.209-223

DUVERGER Maurice, (Çev. ÖZBUDUN Ergun), *Siyasi Partiler*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1974.

ERDOĞAN Murat, "**Seçim Sistemleri ile Siyasi Partiler Arasındaki İlişkiler**" (Yayımlanmamış YL Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013.

FARREL David M., *Electoral Systems, A Comparative Study*, 2nd Edition, Palgrave Macmillan, 2011, 279 s.

GÖZLER Kemal, *Anayasa Hukukuna Giriş*, 12.B.,Mart 2009,s.127-145.

GÜVENİR Murat, "Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama", <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/viewFile/5000099640/5000092780> (05.04.2016)

ÖZBUDUN Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin, 7. B., 2002, s.260-273.

ÖZBUDUN Ergun, "Seçim Sistemleri ve Türkiye", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/298/2768.pdf> (erişim:10.04.2016),

ÖZBUDUN Ergun, *Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.

TANÖR Bülent/YÜZBAŞIOĞLU Necmi, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, YKY İstanbul, 1. B., Şubat 2001;s. 208;217;

TEZİÇ Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Beta, 2001.

The Politics of Electoral Systems, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, Şubat 2008, 672 s.

TUNÇ Hasan, "Anayasa Değişikliği ve Türk Seçim Sistemi", *Türk Hukuk Enstitüsü Dergisi* Aralık 1995, S. 1, s. 14-20

TÜRK Hikmet Sami, "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih", http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg23/turk.pdf

(e.t.08.12.2013);

UZAN Cem Duran, "Demokratikleşme Paketi ve Seçim Sistemi Önerileri", 10 Ekim 2013, <http://setav.org/tr/demokratiklesme-paketi-ve-se-cim-sistemi-onerileri/yorum/12098> (Erişim tarihi:18.04.2016)

YAVAŞGEL Emine, "**Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Durum**", Nobel Yayınları, Ankara, 2004.